

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

XIII.

APÁM, A FANYÜVŐ

Zoltán folytatja:

Ahogy mondom, a család taszított, régi emlékeim vonzottak a Tisza-kanyarba. Inaskorom nyári vakációit többször végigdolgoztam apámmal Lónyán, Tákoson, Csarodán, Túristvándiban. Faházakat, tornyokat, vízimalmokat preparáltunk, tetejeztünk, zsindelyeztünk. Igaziból akkor ismertem el apámat apámnak, embernek, meszternek. Addig morózusnak, faragatlannak tartottam, aki a száját is csak addig nyitja ki, míg eszik, köp vagy káromkodik. A szülőfalumban is Bunkónak csúfolták. A szemébe soha nem mondták. De illett rá. Az ácsszakma szerszámai közé tartozik a bunkó. A vésőt, a hasítóéket ütik vele. Gyerekkori emlékeim szerint bunkó volt vele. Ha otthoni munkán foglalatoskodott a faragó színben, soha nem túrte, hogy körülötte lábatlankodjam. Messziről lestem, mert szerettem buzgólkodását. Varázslatosnak tűnt, ahogy magába feledkezve munkálkodott. Otromba gerendákat hordtak az udvarunkba, amit ő okos szekercéjével művészien kifaragott, ereszlábakká sikerített, s a forgács vésője, lapolóbárdja alól úgy röpködött széjjel, mint fölriasztott galambcsapatok. Nekem úgy tűnt, nem is dolgozik, de bűvészi játékot űz, miközben csodálatos házoromzatok, faragott kapuzábék jöttek ki keze alól, mint cirkuszi mutatványos kalapjából a fehér nyúlfiak.

A falusiak szerették a kezevonását. Ahol valami épült, ott volt, de azért maguk között Bunkónak csúfolták. Anyám úgy is szólította. De azt anyám százféle hangszerelesben tudta neki mondani.

— Hallod-e Bunkó? Vagy: — Bunkó, az asztalon az étel! Ha aranyoskodott, így szólította: Bunkó szomszéd.

Úgy véltem, ha anyám akarta, Bunkót bármikor térdre kényszerítette. Gyerekként csak messziről leshettem őket, amikor abban a hitben voltak, hogy távol vagyok tőlük. Simogatás nélkül tartottak, hogy kemény legénnyé senderedjek, el ne rontsanak túlzó szeretetükkel. Egyetlen mag voltam utánuk. Két testvérem már meghalt előttem, akikről az orvosnak az volt a gyanakvása, hogy agyonszerették őket.

De tudta anyám haragos hangszerelesben is Bunkózní apámat, ha valamin összeakaszkodtak. Különböznél állandóan ment közöttük a háborúság. Ahogy a bölcsöböl ki léptem, visszaemlékszem rá. Anyám kereplő szavú, csattogó papucsú menyecske volt, akin gyakran megcövekelt a férfiak szeme. Apám sokszor messi munkán dolgozott, s nemegyszer úgy búcsúzott el anyámtól, hogy megverte, lekurvázta, de elhaladtában potyogtak a könnyei. Hazajöttemkor is megpüfölte üdvözlésképpen, miközben zsandárkurvának titulálta. Mivel lesték házunkat a csendörök, hogy apám májuselsejézett, összejárt a dobozi szocialistákkal. Olyankor is lestek bennünket, amikor hetekig távol szekercézett. De hát sok szemé van a falunak! Látták, hogy egész éjszakákat ülnek a zsaruk a kertünkben. Néha tán vacsorát is kaptak. Ha nem

kaptak, kértek. A falu éjszaka is lát, mondták is: Szanda Rozi szelídíti a kakas-tollasokat!

A gyerekkori emlékek velünk nőnek fölnőttekké, ahogy szüleink alakja magasodik föl éveink számával. De eszem rügyezésétől kezdve sejtettem, hogy más ám a kulcsín mint a belbecs.

Egyszer faragó színjében magában levőnek tudta magát apám, dudorászott:

*Kiöntött a Kisküküllő mind a két partjára.
Beültettem a két szélét szomorúfűzfával.
Szomorúfűz ága hajlik, sejde reá a síromra,
Télen-nyáron bánatában ki van virágozva...*

Ahogy meghallottam, szaladtam anyámhoz. Mondom neki, te, Bunkó annyira dolgozik, a szeme is izzad! Úgy bőg, úgy litániázik valami Küküllőségről, szomorúfűzfáról.

Erre először anyám is elrítta magát, leült velem a konyha küszöbére.

— Tudod, gyerekem, az élet néha úgy megtalálja sajtolni a szegényt, hogy a leve is kicsordul.

Gyerekekfejjel azért azt is kezdtem szeretni, hogy néha láttam, szeretik egymást. Hogy tán kistestvérként építenek nekem. Mert nagyon akartam volna. Magányosan nőttem. Ha felőlem felhőztek, szépen szóltak: „Mikor megépítettük ezt a gyereket” — mondták. Most tudom, nemcsak a nekitérdepülés pillanatát értették ez alatt. Egy ember épül mindig, míg csak be nem tetejéződik. A koporsó födelével. Mióta megépítettek, s ahogy a szemem kapuja kinyílt, látom, építenek, amíg élnek.

Természet ölen csöpörődő gyerek előtt természetes a szeretet. Nagy taréjú kendermagos kakasunk, míg körülántikálta első csudálkozásaim között a tyúkot, kukoringatások közepette ráröppent, megijedtem. Kiáltottam anyámnak, hogy öli a kakas a tyúkot! De ő azt mondta, hogy csak kicscsirkéket épít neki, te buta! Ettől megnyugodtam. Mert szabályos házasságban ilyképpen épül az utód. Kötésen kívül született szomszédunkban egy gyerek. De arról már úgy folyt a szó, hogy Ballagó Péter nős ember létére gyereket okozott a lánynak.

Kutyalagzik, macskaházasságok idején, ha már nagy volt belőlük a szaporulat, úgy biztatták egymást: eriggy, üss közéjük, már mögén a világra vétköznek egy kosár kölköt! És a nagyon gonosz emberre mondták: inkább mönt volna a víznek az anyja, amíg a világra vétközte!

Hanem akárhogy is szidták naphosszat anyámék egymást, mocskos szavakat nem potyogtattak. Még a kurvaság feszegetése sem a piszkos szavakért ugrott elő, de szenvedélyes huzalom mozgatta. Tudták, az igaz szívből mondott káromkodás oda szolgál, ahová az imádság. Néha tán hamarébb a címzettre talál, mert lüktető szív hajtja postása lábát.

Egy ízben, hosszú idő után hazajött apám. A falu végén vártuk. Anyámat köszönésképpen kétszer szájon ütötte, otthon a vacsorát asztalostól fölborította.

Annyira megijedtem, fél éjszakán le nem hunytam a szemem. Amikor úgy vélték, hogy álomba sirtam magam, egymásnak estek. A kétcolos tölgyfából készült ágyat majd összeroppantották maguk alatt. Ugyan kicsit rídogáltak előbb szerencsétlennek suttogott sorsukon, aztán apám anyámat a lába kisujjától a feje búbjáig fölpuszilgatta, majd vissza.

Hogy is felelhetné el az ilyet egy gyerek? A hold benézett ablakunkon, s látam, úgy fonódnak egymásra, mint az eperfánkra futott szőlőinda. Anyám aranykarikának szólítgatta apámat, mivel mint tudod, akkor is Karika János volt a neve. De apám se maradt adós. Faragott toronygombnak, bálványfának, madaras bercellenek becézte, mondta rezgő nyárnak, szemes jávorfának.

Betegek lettek volna? Ma is élnek. Apám 85 évesen a szekercét, a faragó bárdot mindennap forgatja. Nem a fogpiszkálóját hegyezi vele. Valóságos házakon ő a fundáló mester meg a kivitelező. Telepi építkezéseken Karika Jani nélkül most sem

esik egy ásónyom. Itt, a város alatt, a csúfnevét nem ismerik. Azt legombolta magáról, amikor elhagyta a szülőfalumat.

Karika János 85 éves koráig fölépített annyi házat, hogy egy tízezer lelkes falu minden utcáit kitenné, fűtül való fát is megfaragott egy temetőnyt.

Karika János Szovátán látta meg az árnyékvilágot, de hogy szülei mi művesek lehettek, arról kevés ismeret bolyongott a családuknban. Kezük után élő félpaszatok, félfanyűvők voltak, akik nyárvízben otthon arattak, csépeltek, annak múltával vonultak Gergyóba erdővágni. Karika Jánost összekötözve vitték magukkal, mivel az akkor még a pelenkás korát élte. S másban sem lelte nagyobb örömét a kaliba előtt, mint az ég alját súroló óriás fák koronáinak bámulásában. Elnézte naphosszat türelemmel, idejében megérezve, hogy aki szegény ember gyerekének mer születni, ott nagy türelem gyülekezzen a lélek tarisznyájában.

Lehetett is belőle már az első hónapjaiban, ez kimutatódott akkor, amikor egy hirtelen kerekedett nyári viharban halálra sújtotta szüleit az isten haragja. Karika János akkor is nyugodtan nézte az égre rajzolódó fahegyek hajladozó sörényeit. Ríttak ugyan körülötte a fanyűvők atyafiságai, de Karika János rájuk sem hederített. Pedig csúnyákat is kívántak a nagy szomorúság szorító prése alatti körülállók. Mondták, hogy dőlt volna rá a fa, hogy mért nem vette magához szüleivel együtt az öreg dumnyező? Hogy most mi legyen ezzel a békával?

De kézközön mégis pártfogókra akadt. Ki egy szopásnyi tejjel teli fél csöcsét lökte oda neki, hogy azért a sajátjának is jusson, ki fogatlan szájjal rágott kenyércsöcsalékkal etette, úgyhogy az évek haladtával ott csöpörödött fel Karika János farszágban, szénégetők, faragók, zsendelyvágók, deszkametszők, malomácsok között.

Hitem szerint minden faműves ismeret úgy ragadt rá, mint kanászra a bogáncs. Akaratlan. Látta mit művelnek, s ő is tette benne kora, ereje szerint a magáét.

Bajszodó legényke soromban kérdezni is mertem apámat, hogy ezt-azt hol tanulta. Mert hipp-hopp módra is tudott dolgozni. Háborús építkezéseken, mikor ez se volt, meg amaz se, kapta-fogta magát, varázsolt. A semmiből. Hat darabból toldott össze egy mestergerendát, de olyan göbés furfanggal, azon vágás, illesztés, csavarozás nem látszott. Amikor ránehezedett a teher, reccsenés nélkül állta. Érdeklődésemre, hol tanulta, csöndes önérettel válaszolt:

— Hát hol tanulja az ácsságot az olyan ember, aki fészivel a kezében születik?

Egyszer azzal gyanúsítottam, hogy tán székely. Nem szégyellte volna, ha az, de ellegyintette magától a titulust, mondván, hogy szülei Dévaványáról védők Szovátára. Így ő csak amolyan árnyékszékely. Közöttük növő, mint a szilfasumár, aminek magját valami éhes madár a fekete fenyők közé pottyantotta.

Felnöttes érdeklődésem felvidámitotta kifelé morózus apámat. Örült, hogy érdekel a szakma, hogy előréklöm tudását. Hogy nemcsak tapogatom, mint vak a hajnalt, de az ízét is, titkait is firtatom immár.

Éppen nagygerendát egyengettünk, miközben ezek a kérdések, válaszok elgurigáztak közöttünk. Mire ő örömben fölvgáta a kislejleszt, hogy hatot fordult a levegőben, s úgy esett vissza élével a gerenda szálába vágódva. Nyele megrezdült, mint az ujjal megpendített bögőhúr. Sejtettem, hogy az efféle örömtől hajtott indulatokat ácsi virtusok hajtják. Mert később is, Tákos után, éppen a nyírbátori templom tetejére ácsoltuk a huszártornyot, fölhajította a fejszét.

Babráltunk az elhítványult huszártornyon már vagy harmadik hete, amikor váratlanul megjelent anyám a templom tövében, de olyan kicsinek látszott, mint egy hajasbaba, már a gerincről nézve. Kicsipekedve, kosztümosen, két keze teli fehér abroszból kötött bugyorral. Szava mint a trombita fölsholgált hozzám:

— Hol vagytok Karikám, Bunkócskám?

Tudta, hogy ott vagyunk, nemcsak a címünk után, ahogy közelítette a templomot, hallhatta szekercénk pufogását, amint boronagerendákból ácsoltuk össze a négyfalú tornyot. A megszáradt vörösfenyő gerendák úgy szólnak, akár az egykori ember lármafája. Tompán, messzehangzón. Apám a váratlan örömtől fölshajtotta szekercéjét. Lekialtott:

— Szanda, szeress!

Tehette. Hiszen az egész városban csak a címzett érthette, meg én, az írماغ.

— Szanda, az anyád hunyorgó csillagát, csak elgyütté? — mondta inkább magának, mint másnak, s fűzetlen bakancsával fogközöket kihagyva vágtatott le a fagarádcsikokon. Hóna alá kapva anyámat, mint valami félig telt korpás zsákot, hozta fölfelé az állásunkba. A haranglábig eléjük mentem, ahol apám megállt, odaemelte anyámat az öreg harang alá.

— Puszild meg a tőgyit, Szanda!

Látták-e, hogy fölöttük kucorgok vagy nem, én azt nem tudom, de anyám szót fogadott. Megpuszította a harang lelógó vasnyelvét, egy szó tiltakozás nélkül. Pedig kemény fejú palóc parasztok rügyéből fakadt. Amire esze meg nem hitelt, azt meg nem cselekedte, ha száz zsandár parancsát tagadta, akkor se.

Jól elbolondoztak egymással. Játékuk engem is fölvidított, új korszakot nyitott életemben. Igaz, már borotválkoztam akkoriban, s megbeszélhették, hogy felnőttek tekintenek, vagy bennem omlottak össze a gyerekes gátlások, de ekkor szépen, minden átmenet nélkül, tegezni kezdtem őket. Addig csak zsandárpertuban voltunk, ők tegeztek, én magáztam őket. Apám is fölöttként kezelte. Napok múlva nekimelegedett a mesének.

Kérdeztél valamit? — kezdte. Hol tanultam?

Pelenkás koromban apámra, anyámra elárvultam. Magához vett egy szénégető család, mivel szopós fiuk mellé befogadhattak albérlőnek, tejtestvérnek. Szerencsétlenségemben szerencsésnek mondtak, ahogy csöpörödtem, hiszen könnyen kitehettek volna a farkasok prédájának. Mesélték, hogy a följobb való időkben sokszor rávitte a muszáj a szegény embert magatehetetlenségében még erre is. Más kölkét növesztetni, amikor a fölött is az éhkoppot veri, olykor bükkfakéregből süti a kenyerét, kukoricamáliból karácsonyi kalácsát.

Rossz sorsra nem emlékszem, télen-nyáron ott éltünk a ditrói erdőkben, a gergyói havasok lábánál. A nevelőszülők, ahogy a lábunkat emelni tudtuk, használták bennünket. A saját purdójukat sem féltették a dologtól.

Amikor készült a boksa, adogattuk a fát, hordtuk a gyűjtóst, rőzséltünk, de leginkább fenyőszurkot gyűjtöttünk a begyűjtáshoz, a szappanfőzéshez és a patikárusoknak, akik gyógyírt, flastromokat készítettek belőle. Egy boksa 16 napig is égett, a szénégető körbe gyűjtögetta meg azokat, neki kitelt vele a napja, de a család elögyelegtetett mindenféle gyűjtögető munkára. Amikor kihültek a kemencék, a szemet prizmákba raktuk, s úgy hordták köbméterenként el a vasgyárak, a kapaverő hámorok. A szénnek keletje volt télen-nyáron, csak aztán gyöngülni kezdett az ipar, ahogy fogyott a bükkfa, mindig messzebből hurcolták oda, a fuvar elvitte a kereset felét. Boglyas Vendel felesége Szerémi Eszter így nemcsak a szurokgyűjtéssel, de a szurokfőzéssel is foglalkozott. Árasztott is magából olyan fenyőillatot, mint valami nyári levegőjű szép nagy erdő. Fürödhetett lúgban, borszéki vízben, vitte magával mindenütt az élőfák illatát. Talán még a halálában is. Más szénégetők asszonyai füstszagúak voltak, mint a kalyibáik. Savanyú füst áradt talán a csontjaikból is.

Boglyas Vendelné, meg az anyja, festőfüvek gyűjtésével is foglalkoztak, hogy amíg pipálnak a boksák, ne teljen hiába az idő, de szaporodjon a kenyér. A mindenkori havasbíró rendelkezése szerint, amit erdei rendtartás írt elő, kijelölték a teret, ahol az év során gyűjtögethettünk.

Ástunk buzérgyökeret, amivel törökvörösre festhették a gypjút, a len- és kendervásznakat, szövéshez való vetelő szálakat. Gyűjtöttük a vérfüvet. Sárga festőmateriaának szedtük a kikiricset. Barna festőlének a vadalmafa hulló levelét. Szedtük a tölgy- és bükkfataplót, sorbaálltak érte a szűcsök, hogy irhabundát barnítsanak vele.

A havasi áfonya homok színűt fogott, a kutyatej sárgát, kéket a bodzavirág, meg a gyalogbodza. A gyalogfenyő barnát levedzett, zöldet a büroklevél, feketét az égerfa kérge.

Tudtuk százig való festő készségnek a találó helyét, hasznosságát, aminek a mos-

tani elősorolásához be kéne vágni vagy két liter bort, hogy az eszem tócsájának felszínére vesse. Lassan már elaluszna bennem az ilyen ismeretek, mivel vagy hetven éve nem találkozom velük. Talán a szappangyökeret a bilindektől sem tudom megkülönböztetni, pedig akkor, öt-tíz éves fejjel uzováltuk az erdőt, a föld alatt levőtől a fahegyig.

Viriceltünk. Tiltották. Ez a fafejés. Nyírfákat, különböző gyümölcsfákat csapoltunk tavaszi ébredésük idején, amikor verni kezd a természet szíve. Némelykor rossz, éhes évek köszöntgéltek ránk, a fákból kilopogattuk a vért, ittuk. Vagy cukrot főztünk belőle. A kotera is elvitt volna bennünket, ha nem élünk vele.

Vékony bicskaélnyi repedésre, fúrásra 24 óra alatt csurgatott a fa egy csupornyis izsomot. Aztán megállítottuk a folyást. Fenyőgyantával bekentük a sebet, s küldte fölfelé a nedvét a csattogó rügyeknek. Mi meg ittuk. Megújultunk tőle. Hanem ez a szokás minden erdőn élő nép muszájában benne lehet. Kilopdálni a fából az élető erőt, hogy azért neki is maradjon, s holnap is tejeljen. Ártott ez a fának. Ha nem jól bántak vele. Tiltotta a havasbíró, de a fák tisztelete is.

A csecsszopó már hallotta a fák susogásával járó tisztelet parancsát. Azt, hogy féld a fát, de élj is vele!

Láttam fanyüvőt, aki bocsánatot kért a fától, hogy a fejszójét ráemeli. Kalapját megemelve köszönt el tőle.

Esti szalonnázások idején mindenféle falakó koboldokról szóltak a mesék. Hogy a kobold pedig ember, aki rossz életet élt, s a sors úgy teszi jóvá a baját, hogy fába juttatja bele. A fák beszélnek, s az ember hasznára élnek. Fákat tépni, rongálni, égetni, nagy véteteknek számított. És a fogadott fának inni, enni adni, az erdőlakó számára békét, megnyugvást jelentett. Voltak fogadott fák, amelyek alá imádkozni járt a szegény fanyüvő, megpihenni, szusszanatot venni, kiolvasni a levelek zörgéséből az élethez való bölcsességet.

A saját sorsukat látták a fákbán. Kusza koronásat választott a ziláltabb életű ember, amikből már száraz gallyak is előkandikáltak, fekete rajzolatokat vetve az égre. De fiatal pajtásai között átsütött a nap, s az áttetsző levelek teli voltak zöld reménnyel. És viharvertet, ezer madárodúsat választott némelyik, és fiatal, felszökő fákat, akik még hosszú éveik reményeibe kapaszkodtak.

A fanyüvő fejszójét csak olyan fának tette a tövére, amelyik régóta gondoskodott utódairól. Azok ott iramodtak fölfelé körülötte, koruk szerint nyújtogatva suda-raikat az öreg fák koronái fölé.